

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2012 | Vol. 4 | No. 2 | ISSN 1803-8220

NOVÁK, Miroslav (2012). Mé vzpomínky na profesora Milo-
slava Petruska (15.10.1936 – 19.8.2012), spoluzakladatele
FSV UK a jejího druhého děkana. *Acta Politologica* 4, 2, 211-
215. ISSN 1803-8220.

*Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a vyu-
žívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je pova-
žováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle
platné legislativy.*

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

Mé vzpomínky na profesora Miloslava Petruska (15.10.1936 – 19.8.2012), spoluzakladatele FSV UK a jejího druhého děkana

Miroslav Novák¹

Prof. PhDr. Miloslav Petrusek, CSc.
© Alena Lábová

Miloslav Petrusek se narodil ve Zlíně, strávil však dětství v Uherském Hradišti, kde také vystudoval gymnasium (resp. dvanáctiletku). Vysokoškolská studia filosofie a dějepisu absolvoval v Brně, na universitě, která se dnes opět smí jmenovat Masarykova. Právě Masarykovo dílo bylo předmětem jeho diplomové práce, a to ho přivedlo k sociologii, oboru, který byl od roku 1949 do první poloviny 60. let 20. století v tehdejší Československu považován za „buržoazní pavědu“ a jako takový z vysokých škol odstraněn (je mimochodem zajímavé, že studiem Masaryka začínal také jeden ze zakladatelů české politologie, profesor Theodor Syllaba).

Na Universitě Karlově působil Miloslav Petrusek od roku 1964 jednak na jejím Ústavu sociálně-politických věd, jednak na Filosofické fakultě, kde se v té době s velkými potížemi obor sociologie začal etablovat. Právě na Filosofické fakultě UK jsem se poprvé se svým oblíbeným učitelem sociologie seznámil. Bylo to roku 1973, tedy už za pokročilé normalizace. Když jsem se v tom roce hlásil na Filosofickou fakultu UK, zajímal jsem se především o filosofii. Studium bylo dvouoborové a já jsem se přihlásil na kombinaci filosofie-historie. Přiját jsem nebyl (údajně „pro nedostatek míst“), ale protože jsem zkoušku úspěšně složil, bylo by nabídnuto, abych to zkusil na kombinaci politická ekonomie-sociologie. O sociologii jsem toho v té době nevěděl skoro nic, musel jsem se tedy o to víc připravovat na písemný zkouškový test. Podobně jako to bylo donedávna i na FSV UK, po úspěšném absolvování písemného testu následovala později ústní část přijímací zkoušky.

A byl to právě Miloslav Petrusek, který mě ústně zkoušel ze sociologie. Tehdy jsem se s ním setkal poprvé. Velmi mě překvapil. Ukázal mi totiž moji písemnou dokumentaci, kde bylo červeně napsáno s vykřičníkem „není v SSM“ (tzv. Socialistickém svazu mládeže, rozuměj komunistickém). Miloslav Petrusek mně řekl, že jsem sice písemné zkoušky ze sociologie udělal nejlépe, ale z kádrových důvodů přijat stejně nebudu. Bohužel se nemýlil. Díky odvážnému mladému sociologovi Petruskovi jsem však věděl s jistotou, že to „pro nedostatek míst“ ve skutečnosti nebylo, a proto jsem proti tomuto rozhodnutí protestoval dopisy na různé instance, mj. i na tehdejšího rektora University Karlovy Bedřicha Švestku. Ten mi zhruba za týden k mému překvapení odpověděl, že původní rozhodnutí o nepřijetí osobně zrevidoval a že jsem přijat na kombinaci politická ekonomie-sociologie. Nebýt nebojácné iniciativy Miloslava Petruska, na Filosofickou fakultu bych se téměř jistě nedostal. Kdoví, zda

¹ Prof. Dr. Miroslav Novák působí na katedře politologie IPS FSV UK v Praze a na Vysoké škole CEVRO Institut. Email: novak.miroslav@gmail.com.

bych vůbec někdy vystudoval vysokou školu.

Patřím k těm šťastlivcům, kteří měli Miloslava Petruska za učitele po celou dobu studia sociologie na Filosofické fakultě UK. Státnici ze sociologie jsem složil v roce 1977. Doklad na to nemám, proto si to do oficiálních životopisů nedávám. Petruskův kolega sociolog docent Eduard Urbánek, dnes rovněž již zesnulý, na něhož mám také hezké vzpomínky, mně při přípravě dokumentace k mému habilitačnímu řízení na FSV UK vysvětlil, že doklady o studiu „zlých emigrantů“ StB z archivu University Karlovy odstraňovala.

Studia sociologie za normalizace nebyla něčím banálním. Před naším ročníkem (začínali jsme v akademickém roce 1973–74) dva roky po sobě sociologie nesměla být na Filosofické fakultě UK vůbec otevřena, a tak tam byl náš první ročník a pak až čtvrtý ročník. Pokud jde o politologii, ta byla zrušena hned v roce 1970 a znovu byla zavedena až roku 1990. „Směrné číslo“ na počet studentů sociologie v ročníku bylo přitom velmi nízké – jen patnáct! Katedra sociologie neexistovala, byla tam „katedra marxisticko-leninské filosofie – oddělení vědeckého komunismu a sociálního výzkumu“. Mezi našimi povinnými předměty figuroval nejen „vědecký komunismus“, ale i „vědecký ateismus“ (ten nám přednášel ruský sovětský učitel) nebo tzv. MDH alias „Dějiny mezinárodního dělnického hnutí a Komunistické strany Československa“.

Jaký byl Petrusek učitel? Stále ho vidím jako mladého, příjemného a elegantního odborného asistenta s nezaměnitelnou dikcí. Jeho přednášky byly brilantní, zajímavé a na svou dobu velmi odvážné. Už v té době jsme i my studenti věděli, že postavení tohoto výtečného pedagoga je politicky ohroženo. V té době byla řada knih označena červeným puntíkem – šlo o jakési zakázané knihy. Když jsem si potřeboval nějakou takovou knihu v Národní (tehdy Universitní) knihovně půjčit, vždy jsem šel jen za Miloslavem Petruskem se žádostí, aby mi k tomu jako vysokoškolský učitel napsal písemné doporučení. Nikdy mi to neodmítl.

Teprve po svém návratu z exilu roku 1990 (v roce 1977 jsem emigroval do Švýcarska, kde jsem v Lausanne znovu vystudoval sociologii a na Ženevské universitě obhájil doktorskou disertační práci v roce 1988) jsem se dozvěděl, že od roku 1979 do roku 1989 nesměl Miloslav Petrusek přednášet, byl „přeřazen“ na místo pomocného knihovníka. Inu, jeho kolegyně Jiřina Šiklová (která má mimochodem velkou zásluhu na tom, že jsem se na Universitu Karlovu vrátil, tentokrát už jako pedagog, v prvním akademickém roce po Listopadu 1989), byla za normalizace na Filosofické fakultě nějakou dobu dokonce uklízečkou a Petruskův předchůdce ve funkci děkana FSV UK, docent Čestmír Suchý, v té době umýval okna.

V době, kdy byl odstaven na místo pomocného knihovníka, Miloslav Petrusek sice nesměl přednášet ani oficiálně publikovat, ale dále pilně studoval odbornou literaturu a vydával spolu s Josefem Alanem samizdatový časopis *Sociologický obzor*. Samizdatově vydal v roce 1986 také svoje dílo *Alternativa: Úvaha o postavení sociologie v nealternativní společnosti*. Významně se podílel na vydávání překladů děl ze sociálních věd v rámci samizdatové edice Prameny, kterou založil v roce 1985 brněnský disident Jiří Müller a členy její redakční rady byli vedle něho a Miloslava Petruska fyzik Martin Černohorský, lingvista Milan Jelínek, sociolog a překladatel Vladimír Jochmann a inženýr chemie Vladimír Turek. Za těch několik málo let dokázala tato samizdatová edice neoficiálně vydat dvanáct svazků a dalších dvacet bylo na podzim roku 1989 ve víceméně pokročilém stádiu přípravy. Po roce 1989 vycházely už normálně.

Např. jen od Raymonda Arona, autora mně zvláště blízkého, o němž jsem napsal roku 2007 knihu *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*, stačily Prameny přeložit tři knihy a dvě z nich samizdatově vydat:

Esej o svobodách a Demokracii a totalitarismus. Přeložil je Vladimír Jochmann a v obou vyšla právě od Miloslava Petruska o Aronovi cenná biografická poznámka. Petrusek byl mimochodem znamenitý autor doslovů k překladovým knihám, pokračoval v tom i po Listopadu 1989, zmiňme aspoň jeho doslovy k překladům Roberta K. Mertona nebo Georga Simmela. Mezi mnoha tituly, které už byly v rámci samizdatové edice Prameny přeloženy, ale vydány už nebyly, je i *Úvod do politologie* od Aronova krajana Maurice Duvergera (jde o překlad jeho známé popularizační práce *Introduction à la politique* z roku 1964).

O svém návratu do akademického života po roce 1989 se Miloslav Petrusek v jednom interview v roce 2009 vyjádřil takto: „*Dozajista nevyjevím žádné velké tajemství, když sdělím, že proces proměny Filozofické fakulty Karlovy univerzity v opravdovou obec akademickou byl extrémně pomalý a pro mě, kdysi vyštvaného, tam jaksi nebylo místo. Než konečně odešli ti, kteří byli stranou povoláni, aby mě a mé kolegy (třebas Jiřinu Šiklovou) nahradili, založili jsme ve spolupráci s rektorem Paloušem a docentem Suchým prostě Fakultu sociálních věd, která dnes žije svým standardním životem a má pevné, i když nikoliv bezproblémové postavení ve struktuře akademického života.*“²

Právě na této nové Fakultě sociálních věd jsem v akademickém roce 1990-1991 nastoupil, nikoliv na katedře sociologie, jak jsem původně zamýšlel, ale na katedře politologie (instituty tehdy ještě na nově vzniklé FSV zavedeny nebyly). Kladu si občas otázku, jaké by to bylo, kdybych místo toho nastoupil na sociologii. Odpovědět na to přirozeně nelze. Měl bych v tom případě k Miloslavu Petruskovi ještě blíž. V devadesátých letech jsem se - neúspěšně - snažil, aby se na katedře politologie více prosadila empirická politická věda. Ani plná podpora Miloslava Petruska, který byl v klíčových letech 1991-1997 děkanem FSV, tady nestačila. Většina členů katedry politologie byla tehdy proti tomu. Napadají mi v té souvislosti rezignovaná slova, která k potřebné kritice marxismu pronesl na sklonku své životní dráhy (tuším, že to bylo na stránkách deníku *Le Monde*) Raymond Aron: „*Jiní to budou muset udělat, já už toho mám dost.*“ (cituji zpaměti)

Když zemřel můj otec (shodou okolností dne, kdy jsme vstoupili do Severoatlantické aliance), nejhezčí kondolenční dopis mi přišel právě od Miloslava Petruska. Byl to také on, kdo napsal nejpozoruhodnější příspěvek do monotematického bloku o Raymondovi Aronovi, který jsem v *Sociologickém časopisu* připravil jako hostující redaktor. Se *Sociologickým časopisem* spolupracoval doslova do posledního vydechnutí – jak mi sdělil jeho dnešní šéfredaktor docent Ondřej Císař, ještě den před svým náhlým úmrtím poslal časopisu své poslední příspěvky.

Jako jeden ze služebně nejstarších členů vědecké rady FSV UK jsem byl i přítom, když probíhalo v roce 1992 profesorské jmenovací řízení Miloslava Petruska v oboru sociologie. Vzpomínám si, že si připravil tak dokonalou prezentaci, že jsem si při následující diskusi nedovolil ani pípnout. Já jsem byl jmenován profesorem politologie v roce 2004 (nejprve jsem uvažoval o jmenovacím řízení profesorem sociologie, protože to by na rozdíl od jmenovacího řízení v oboru politologie už tehdy mohlo proběhnout na FSV UK). Mé jmenovací řízení proběhlo na Masarykově universitě v Brně, Universita Karlova tehdy žádného profesora politologie ještě neměla a neměla proto logicky ani akreditaci k profesorskému řízení v tomto oboru. Pozval jsem to pak oslavit do jedné skromné čínské restaurace v centru Prahy ty členy akademické obce, se kterými jsem měl zvlášť dobré vztahy. Byli to dnes už bohužel rovněž zesnulý a nezapomenutelný dr. Zdeněk Vašíček, dále první český profesor politologie

² Rozhovor s prof. Petruskem je dostupný na této webové stránce: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/183871-a-my-jsme-neobsadili-ani-ty-posty-rika-sociolog-miloslav-petrusek.html>>.

vůbec Jan Škaloud (na VŠE byl jmenován profesorem politologie už roku 1991), sociolog a metodolog Hynek Jeřábek a pochopitelně Miloslav Petrussek. Přestože jsem to pořádal, přišel jsem na setkání se zpožděním jako poslední. Moji přátelé mi to za zlé neměli, za mé nepřítomnosti si totiž vzájemně měli co říct.

Jsem velmi rád, že jsem se mohl zúčastnit akcí, které byly k Petruskovým sedmdesátinám a pak k jeho pětasedmdesátinám organizovány na FSV v Jinonicích. K sedmdesátinám z toho vyšla roku 2007 pod vedením Jana Balona a Miroslava Tučka i publikace k jeho počtě: *Chaos a řád ve společnosti a v sociologii. Sborník textů k životnímu jubileu Miloslava Petruska*. Mám v něm příspěvek „Od Marxe ke komunistickým režimům: Raymond Aron a Leszek Kolakowski“.

Když se mi konečně po letech podařilo dovést do úspěšného závěru rozsáhlý *Úvod do studia politiky*, na kterém se podílelo pod mým vedením dalších čtrnáct spoluautorů (v knize je vročení 2011, ale fakticky vyšla až koncem února 2012), na mou žádost a k mé velké radosti k ní předmluvu napsal právě Miloslav Petrussek. Píše v ní mj.: „*Sám nejsem ‚politolog‘, sdílel jsem nicméně po celý svůj profesní život premisu, jež je vyslovena v úvodu, že politická sociologie a politická věda se do značné míry překrývají, jsou si vzájemně inspirované metodologickou, pojmoslovnou i problémovou. Bylo tomu tak nepochybně odedávna, dokonce v dobách, kdy sociologie ještě neměla jméno. Aniž bych vstupoval do hájemství filozofie politiky (pomíjím tedy myslitele antické i třeba Augustina Aurelia), myslím, že prapočátky tohoto splývání a stýkání lze najít nesporně u Tocquevilla, snad již u Vica, později v každém případě u Marxe a nepochybně u Comta. Sám jsem se nicméně s politickou vědou seznámil – budiž mi ta osobní reminiscence povolena – až při studiu Masaryka, s nímž jsem započal, kupodivu, za časů stalinských a nikoliv ilegálně.*“

Úvod do studia politiky vydala Petruskova manželka dr. Alena Miltová v Sociologickém nakladatelství SLON, kde byla mimochodem publikována i moje první česká kniha *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Prezentace *Úvodu do studia politiky* se konala 21. března 2012 ve vysoké škole CEVRO Institut, jejímž jsem byl v letech 2006–2009 prvním rektorem. V atriu její historické budovy, bývalé Měšťanské besedy, která byla zaplněna do posledního místečka, ji také Petruskova manželka Alena Miltová spolu se mnou zahajovala. Profesor Petrussek sám seděl skromně v jedné z posledních řad. Nebylo snadné ho přimět k tomu, aby nakonec přece jen přistoupil dopředu k pultu a spolu s dalšími, kteří se na publikaci podíleli, vydal své svědectví.³ Mezi těmi, kdo tam za pultem promluvili, bych chtěl zvlášť vzpomenout dnes naneštěstí nemocného docenta Ladislava Cabadu, tehdejšího dynamického předsedu České společnosti pro politické vědy (jeho nástupkyní byla v září t. r. zvolena profesorka Blanka Říchová z FSV). Cabada začal na Petruskově Fakultě sociálních věd studovat politologii v témže akademickém roce, kdy jsem tam začal přednášet.

Na prezentaci *Úvodu do studia politiky* jsem bohužel viděl pana profesora Petruska naposledy. O prázdninách mě jako obvykle pozval do jedné renomované restaurace v Ženevě dr. Vladimír Rys, bývalý dlouholetý generální tajemník Mezinárodní asociace pro sociální zabezpečení v Mezinárodní organizaci práce, sám také doktor sociologie (disertaci obhájil v Paříži ještě u Georgese Gurvitche, slavného francouzského sociologa ruského původu, který zemřel už roku 1965). Při obědě mi Vladimír Rys sdělil smutnou zprávu o úmrtí profesora Petruska. Z Ženevy jsem do Prahy přiletěl až 11. září, a tak jsem nemohl přijít na pohřeb,

³ Je možné si jeho i ostatní účastníky poslechnout na internetu v úplném zvukovém záznamu. Dostupný je zde: <<http://www.youtube.com/watch?v=DuqIP0jIxfk>>. Upozorňuji však eventuální zájemce, že to celé trvá jednu hodinu a čtyřicet šest minut.

který se konal 29. srpna 2012, přesně v den 27. výročí svatby s jeho ženou Alenou Miltovou.

Díky Aleně Miltové jsem však věděl, že se 18. září večer bude konat z iniciativy emeritního profesora filosofie Filosofické fakulty UK Milana Sobotky, vynikajícího znalce německé klasické filosofie, zádušní mše za profesora Petruska v kostele Panny Marie Královny míru v Praze-Lhotce. Tam jsem se také dozvěděl, že nejen profesor Milan Sobotka (který rovněž patřil k mým vzácným učitelům na FF UK), ale i profesor Miloslav Petrusek a jeho nástupce v děkanské funkci profesor Lubomír Mlčoch do tohoto kostela pravidelně chodili. „*Tady vzadu vždycky stál [Miloslav Petrusek], nikdy si nesedl do lavice*“, řekl mi doslova Mlčoch po skončení zádušní mše. Profesor Lubomír Mlčoch přivedl na zádušní mši i svého nástupce, profesora Jana Amose Víška. Nepochybuji o tom, že kdyby o zádušní mši za svého slavného předchůdce věděl i současný děkan, přišel by tam také. Když jsme tak před kostelem po mši hovořili, přidala se k nám jedna mladá studentka. Dlouho s námi nezůstala, měla krátce před důležitou zkouškou. Doufám, že ji absolvovala úspěšně. Velmi si vážím toho, že jedním z těch nesčetných vděčných studentů profesora Petruska jsem mohl být i já. Těch studentů mohlo být ještě víc, kdyby neměl zakázáno přednášet v 80. letech.

Závěrem bych chtěl jen stručně shrnout některé údaje o Petruskově díle a ocenění. Zanechal za sebou úctyhodné dílo. Už v pozdních 60. letech se podílel na mezinárodně slavné práci *Československá společnost* pod vedením Pavla Machonina. Ve stejném roce 1969 vyšla jeho *Sociometrie*. Z téže doby pochází také *Malý sociologický slovník*, jehož byl Petrusek editorem a napsal v něm mnoho hesel. Mimochodem v roce 1996 byl publikován monumentální dvousvazkový *Velký sociologický slovník*, jehož byl rovněž spoueditorem (zcela marginálně jsem do něho přispěl heslem „režim politický“) a Petruskovi vyšla zároveň jeho *Sociologie, literatura a politika*. O jeho *Alternativě*, která v samizdatové podobě byla vydána roku 1986, jsem se už zmínil, dodejme, že v roce 1992 mohla vyjít normálně. K významným Petruskovým pracem patří *Teorie a metoda v moderní sociologii* z roku 1993.

Z jeho novějších děl je nejznámější asi spis z roku 2006 *Společnosti pozdní doby*. V roce 2008 vydalo nakladatelství University Karlovy Karolinum od Petruska ...*ať je stůl k pochoštění prostřený. Úvahy a eseje k 660. výročí založení Univerzity Karlovy*. Ve stejném roce vyšly pod Petruskovým vedením *Dějiny sociologie*. Se svým bývalým žákem Janem Balonem vydal roku 2011 knihu *Společnost naší doby*. Mezi četnými učebnicemi sociologie, jejichž byl autorem nebo spoluautorem, bych upozornil na jeho *Základy sociologie*, které byly vydány roku 2009. Zatím poslední Petruskova kniha, která vyšla letos (2012), je *Sociální vědy v exilu*. Pozornosti si však zaslouhují i nespočetné Petruskovy recenze, doslovy, vydávání výše zmíněného samizdatového časopisu a dlouholetá spolupráce se *Sociologickým časopisem*.

To vše dokázal napsat, zatímco vykonával odpovědné funkce. Byl mj. předsedou Československé a později České Masarykovy sociologické společnosti. Opakuji, že v letech 1991–1997 byl děkanem FSV UK, pak zastával v období 1997–2000 postavení prorektora University Karlovy. Právě Universita Karlova, která se k němu tak macešsky chovala za normalizace, se mu to všemožně snažila nahradit po roce 1989. Nemohu zde vyjmenovat všechny medaile, řády a ocenění, které mu udělila, mj. za zásluhy o Univerzitu Karlovu, dále k 650. výročí založení Univerzity Karlovy, cenu rektora Univerzity Karlovy za nejlepší publikaci v roce 2006 atd. atd. Z jiných universit je to Zlatá medaile Masarykovy university v Brně (2009), ze zahraničních medaile Ruské university družby národů v Moskvě (2006) a Petrusek je i držitelem francouzského řádu rytíře akademických palem (2003). Cenu Nadace Dagmar a Václava Havlových Vize 97, kterou v roce 2012 dostal Miloslav Petrusek in memoriam, si už 5. října bude muset vyzvednout na přání jeho ženy Aleny jeho nejstarší vnuk.